

**Projekt budowlano – konserwatorski
remontu dawnego domu modlitwy Menonitów
w Nowym Wymyśle
gm. Gąbin, woj. mazowieckie**

Zlecający:

***Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Departament Dziedzictwa Kulturowego***

Warszawa, październik 2009 r.

Autorzy opracowania:

mgr Maciej WARCHOŁ

koordynacja i założenia projektu
zagadnienia konserwatorskie
opracowanie dokumentacji

mgr inż. Leszek TISCHNER

konstrukcja

mgr inż. arch. Anita WESOŁOWSKA

architektura

mgr Jerzy SZAŁYGIN

mykologia

rzuty ortogonalne elewacji:

**Krajowy Ośrodek Badań i
Dokumentacji Zabytków
w Warszawie**

zespół w składzie:

**Bolesław KOBIELSKI
Hubert GAŁKA
Karol CZAJKOWSKI**

ZAWARTOŚĆ OPRAWOWANIA:

CZĘŚĆ OPISOWA:

1. Dane wstępne.

- 1.1. Podstawa opracowania.
- 1.2. Przedmiot i cel opracowania.

2. Opis obiektu.

- 2.1. Podstawowe dane techniczne.
- 2.2. Historia obiektu.
- 2.3. Opis architektury i konstrukcji obiektu.

3. Opis stanu zachowania elementów konstrukcyjnych obiektu.

4. Opis techniczny wykonania prac remontowych.

- 4.1. Zakres robót remontowych.
- 4.2. Prace rozbiórkowe i demontażowe.
- 4.3. Prace budowlane i remontowe.
- 4.4. Prace wykończeniowe.

CZĘŚĆ RYSUNKOWA:

- Rys. 1. Inwentaryzacja - rzut przyziemia.
- Rys. 2. Inwentaryzacja – przekrój podłużny A-A.
- Rys. 3. Inwentaryzacja – przekrój poprzeczny B-B.
- Rys. 4. Inwentaryzacja – elewacja frontowa zachodnia (ortofotoplan).
- Rys. 5. Inwentaryzacja – elewacja południowa (ortofotoplan).
- Rys. 6. Inwentaryzacja – elewacja północna (ortofotoplan).
- Rys. 7. Inwentaryzacja – elewacja wschodnia (ortofotoplan).
- Rys. 8. Rzut fundamentów.
- Rys. 9. Rzut przyziemia.
- Rys. 10. Rzut na poziomie chóru.
- Rys. 11. Rzut więźby dachowej.
- Rys. 12. Rzut dachu.
- Rys. 13. Przekrój podłużny A-A.
- Rys. 14. Przekrój poprzeczny B-B.
- Rys. 15. Przekrój poprzeczny C-C.
- Rys. 16. Główne drzwi wejściowe D1.

- Rys. 17. Drzwi wewnętrzne D2 – D6.
- Rys. 18. Stolarka okienna O1 – O13.
- Rys. 19. Stolarka okienna O1 – O6 - przekroje.
- Rys. 20. Detal 1 – balustrada chóru.
- Rys. 21. Detal 2 – balustrada schodów.
- Rys. 22. Detale 3 – 10 - profile.
- Rys. 23. Detale 11 - 12.
- Rys. 24. Detale 13 - 14.
- Rys. 25. Elewacja zachodnia.
- Rys. 26. Elewacja południowa.
- Rys. 27. Elewacja północna.
- Rys. 28. Elewacja wschodnia.
- Rys. 29. Kolorystyka wnętrza - ściana północna i południowa.
- Rys. 30. Kolorystyka wnętrza - ściana zachodnia.
- Rys. 31. Kolorystyka wnętrza - ściana wschodnia.

1. DANE WSTĘPNE.

1.1. Podstawa opracowania.

Podstawę opracowania stanowią pomiary inwentaryzacyjne obiektu oraz oględziny jego poszczególnych elementów konstrukcyjnych, jak i specjalistyczne badania i ekspertyzy wykonane na potrzeby niniejszego projektu.

1.2. Przedmiot i cel opracowania.

Przedmiotem opracowania jest budynek dawnego domu modlitwy Mennonitów w Nowym Wymyśle, gm. Gąbin, woj. mazowieckie, zwany dalej obiektem.

Celem opracowania jest projekt budowlany remontu obiektu w zakresie ścian zewnętrznych i wewnętrznych, podłóg, stolarki okiennej i drzwiowej, konstrukcji dachowej oraz pokrycia dachu. Niniejszy projekt wykonany jest w celu wykonania prac remontowych obiektu który znajduje się w złym stanie technicznym i jest zagrożony dalszym niszczeniem.

W ramach niniejszej dokumentacji dokonano oględzin elementów konstrukcji istotnych z punktu widzenia sporządzanego opracowania. Dokonano pomiarów wybranych elementów konstrukcyjnych, sporządzono ocenę ich stanu technicznego oraz rodzaju i zakresu ewentualnych uszkodzeń w celu określenia zakresu prac oraz wyboru optymalnych rozwiązań projektowych.

2. OPIS OBIEKTU.

2.1. Podstawowe dane techniczne.

Długość: 15,23 m.

Szerokość: 10,14 m.

Wysokość nawy (wnętrze): 4,76 m.

Wysokość do kalenicy dachu: 10,00 m.

Wysokość maksymalna: 11,08 m.

Powierzchnia zabudowy: 154,43 m²

Powierzchnia użytkowa: 119,84 m²

Kubatura: około 820 m³

Typ budynku: wolnostojący

Liczba kondygnacji naziemnych: 1

Liczba kondygnacji podziemnych: 0

2.2. Historia obiektu.

Data powstania Nowego Wymyśla (zwanego początkowo Olędry Czermińskie) nie jest jednoznaczna. W dostępnej literaturze przedmiotu podawane są dwie daty – 1762 oraz 1781 r. Osada założona została przez ewangelików niemieckich, dopiero z czasem większość gospodarstw we wsi wykupiona została przez mennonitów. Proces ten zakończył się w I poł. XIX w. Wymyśle stało się wsią prawie całkowicie mennonicką. Osadnicy pochodzili głównie z gmin flamandzkich z Przechówki i Montaw-Grupy (pierwsza fala z lat 1762-64). W latach 1818-24 dołączyli następni osadnicy z Przechówki oraz wsi Błotnica i Głębołek na Notecią.

Czas wybudowania pierwszego domu modlitwy też nie jest jednoznaczny. Według literatury pierwsza kaplica i szkoła zostały zbudowane pomiędzy rokiem 1764 a 1770. Budynek ten miał spłonąć pomiędzy rokiem 1860 a 1864. Z kolei inneźródła podają, iż pierwszy dom modlitwy powstał w 1813 r. Był podzielony na dwie części, w jednej odbywały się spotkania religijne, a druga pełniła funkcję szkoły. Budynek ten spłonął podczas pożaru Wymyśla w 1845 r., na jego miejscu wzniesiono w 1854 r. szkołę.

Pewna jest dopiero historia nowego, istniejącego obecnie budynku domu modlitwy. Wzniesiony został w 1864 r., na działce oraz z materiału ofiarowanego przez Michaela Lotera. Poważnie ucierpiał podczas I Wojny Światowej, zniszony był m.in. dach obiektu, odbudowany został w 1924 r. dzięki pomocy mennonitów z USA.

W 2 poł. XIX w. wśród mennonitów nasiliły się ruchy reformatorskie związane z ruchem baptystycznym. Ich efektem było powstanie Kościoła Braterskiego (Mennoniten Bruder Gemeinde -

MBG). Około 1884 rozpoczął on bardzo silną działalność misyjną w Wymyśle. Jej efektem było przyłączenie się do 1895 większości mieszkańców wsi, a w 1907 r. starszego gminy z Wymyśla do Kościoła Braterskiego. W związku z tym budynek domu modlitwy przeszedł pod zwierzchność MBG. Nieliczni członkowie starej gminy przeszli pod zwierzchność gminy w Kazuniu, a spotkania religijne odbywały się w przystosowanym do tego celu domu mieszkalnym.

W okresie powojennym budynek dawnego domu modlitwy użytkowany był jako biblioteka, w późniejszym okresie mieścił magazyn ziół firmy Herbapol. Od końca lat 90-tych XX w. jest nieużytkowany, dewastowany i rozkradany, stopniowo popadając w ruinę.

2.3. Opis architektury i konstrukcji obiektu.

Budynek usytuowany jest w centrum Nowego Wymyśla, na nieogrodzonym terenie przylegającym do drogi gruntowej przebiegającej przez wieś. Orientowany, elewacją frontową skierowany jest na zachód, a południową elewacją boczną równoległą do drogi. Teren kościelny nie jest w chwili obecnej wyznaczony, od strony zachodniej i wschodniej do budynku przylegają ogrodzenia terenów sąsiednich posesji.

Obiekt o zwartej bryle, składającej się z prostopadłościennego korpusu bez wyodrębnionego prezbiterium oraz jakichkolwiek dobudówek, nakrytego dachem trójspadowym ze szczytem od strony frontowej oraz trzecią połacią dachu od strony wschodniej. Zwieńczenie szczytu zachodniego stanowi niewielki krzyż żeliwny na murewanym podstawie.

Pierwotnie wejście do obiektu znajdowało się jedynie w elewacji frontowej, obecnie jest ono zamurowane i zastąpione przez dwa dodatkowe wejścia w elewacji bocznej południowej, bezpośrednio od strony drogi.

Wnętrze budynku jest salowe, z niewyodrębnionym architektonicznie prezbiterium oraz chórem umieszczonym od strony zachodniej, pod którym znajduje się przedsionek prowadzący od pierwotnego wejścia głównego do sali modlitewnej oraz dwa pomieszczenia po jego bokach. W mniejszym pomieszczeniu południowym znajdują się schody prowadzące na chór, większe pomieszczenie północne pełniło pierwotnie zapewne funkcję zakrystii. Dawna sala modlitewna jednoprzestrzenna, nakryta stropem drewnianym, tynkowanym. W chwili obecnej w sali brak jest pierwotnych podłóg drewnianych.

Fundament i podmurówka:

Ściany budynku posadowione są na fundamencie kamiennym wykonanym z granitowych kamieni narzutowych spojonych zaprawą wapienną, o głębokości około 80-100 cm i szerokości 71 cm. Ponad poziomem gruntu fundament przechodzi w podmurówkę o wysokości około 50 cm, od strony zewnętrznej posiadającej lico z łupanych kamieni narzutowych, spoinowanych na gładko z wtopionymi małymi ułomkami ciemnego granitu. Podmurówka kamienna zwieńczona rolką z cegły pełnej ustawionej na sztorc, otynkowanej, ze spadkiem od strony zewnętrznej.

Ściany zewnętrzne i wewnętrzne:

Wykonane są w konstrukcji murowanej, z cegły pełnej spojonej zaprawą wapienną, ściany zewnętrzne posiadają szerokość 66 cm, ściany wewnętrzne 33 i 15 cm. Wszystkie ściany są obustronnie tynkowane tynkiem wapiennym i malowane. W ścianach zewnętrznych i wewnętrznych w tynku wyrobione są elementy wystroju architektonicznego budynku: gzymsy pośrednie i wieńczące, obramienia okien, linie boni i fasety stropu.

Konstrukcja dachu:

Zachowana jest oryginalna, drewniana konstrukcja dachu nad budynkiem, pochodząca z czasu wzniesienia obiektu, lub z okresu jego remontu w latach 20-tych XX w. Jest to niewielka konstrukcja stolcowa o stolcach stojących, dwustolcowa, składająca się z 11 wiązarów, z czego 4 wiązary są pełne, ze stolcami w ramach bocznych, oraz 7 niepełnych. Dwa skrajne wiązary od strony wschodniej nie posiadają krokwi o pełnej długości, a jedynie krokwie kulawki, dochodzące do krawężnicy na załamaniu połączenia dachu. Belki wiązarowe konstrukcji dachu są równocześnie belkami stropowymi, i są obecnie podwieszane do stalowego dwuteownika opartego na ścianie szczytowej i tylnej budynku.

Pokrycie dachu:

Obecne pokrycie dachu stanowi blacha stalowa, ocynkowana, położona na niepełny deskowaniu, w bardzo złym stanie technicznym, w dużej części zniszczona.

Stropy:

Zarówno w sali głównej, jak i w pomieszczeniach pod chórem występują stropy drewniane, belkowe, z deskowym i tynkowanym sufitem.

Chór:

Konstrukcja chóru składa się z sześciu belek drewnianych wspartych za pośrednictwem poprzecznej belki drewnianej na murowanej ścianie działowej pomiędzy salą główną a pomieszczeniami pomocniczymi oraz bezpośrednio na ścianie frontowej. Drewniane schody na chór prowadzą z pomieszczenia po stronie południowej przedsionka wejściowego. Belki chóru pokryte są deskami podłogi, od strony wschodniej pierwotnie ograniczony był balustradą drewnianą, obecnie nieistniejącą.

Schody:

Różnica poziomów podłogi budynku oraz terenu realizowana jest poprzez schody zewnętrzne o dwóch stopniach przy drzwiach bocznych i przy wejściu głównym. Schody są murowane, przed wejściem głównym o kształcie półkolistym.

Wewnątrz budynku znajdują się tylko jedne schody prowadzące na chór, drewniane, jednobiegowe, pierwotnie posiadające drewnianą, tralkową balustradę, obecnie nieistniejącą. Konstrukcja schodów oparta jest częściowo na ścianie działowej pomiędzy przedsionkiem wejściowym a pomieszczeniem pomocniczym.

Stolarka okienna i drzwiowa:

Budynek posiada zachowaną drewnianą stolarkę okienną, pochodzącą z czasu jego budowy. Są to okna o wykroju prostokątnym w sali głównej oraz kwadratowym w elewacji frontowej, z nadprożem o kształcie łuku odcinkowego widocznym od strony wnętrza, posiadające konstrukcję ościeżnicową ze stałym słupkiem, dwuskrzydłowe o skrzydłach dzielonych drewnianymi szprosami na mniejsze kwatery. Od strony zewnętrznej okna posiadały drewniane okiennice o konstrukcji ramowo – płycinowej z układem trzech płycin, zawieszane na stalowych zawiasach pasowych.

Brak jest w chwili obecnej zachowanej pierwotnej stolarki drzwiowej, na którą składały się główne drzwi wejściowe, drzwi do sali głównej z przedsionka oraz dwoje drzwi do pomieszczeń pomocniczych. Były to zapewne drzwi drewniane o konstrukcji ramowo – płycinowej, jedno i dwuskrzydłowe.

Podłogi:

Obecnie w budynku brak jest pierwotnych podłóg, deskowych, na legarach drewnianych. Jedynie w przedsionku wejściowym oraz w pomieszczeniach pomocniczych zachowane są wtórnie wykonane wylewki cementowe oraz pozostałości również wtórnych podłóg deskowych.

Instalacje:

Obecnie brak instalacji, pierwotnie budynek pozbawiony był instalacji, w okresie powojennym zainstalowana była jedynie instalacja elektryczna i odgromowa.

Wystrój wnętrza:

O pierwotnym wystroju wnętrza obiektu świadczą obecnie zachowane w niewielkim stopniu pozostałości dekoracji malarskiej ścian i sufitu, zlokalizowane przede wszystkim w głównej sali. Brak zachowanej ikonografii obiektu z okresu funkcjonowania domu modlitwy Mennonitów nie pozwala na określenie pierwotnego wyglądu wnętrza budynku, jego charakteru oraz formy występującego wyposażenia. Z zachowanych śladów oraz pozostałości elementów wystroju, wnioskować należy że główna sala modlitewna posiadała charakter jednoprzestrzenny z podłogą wyniesioną o jeden stopień w części wschodniej, stanowiącą podest dla starszyny gminy oraz pastora z siedzeniami oraz kazalnicą.

Ściany oraz sufit budynku posiadały skromną dekorację malarską, zlokalizowaną przede wszystkim w głównej sali modlitewnej. Ponad podłogą, do wysokości okien salę obiegał pas lamperii wykonanej farbami olejnymi, imitującej rustykalną w charakterze marmoryzację. Powyżej lamperii ściany i sufit pomalowane były jasną farbą klejową w jednolitym kolorze, bez rozróżnienia kolorystycznego elementów architektonicznych gzymsu oraz fasety. Natomiast bezpośrednio pod gzymsem i na profilowaniu gzymsu znajdowała się dekoracja malarska złożona z powtarzających się elementów stylizowanych plakiety i lilijek. Dekoracja malarska znajdowała się również na fasacie stropu oraz na samym suficie w postaci malowanej bordiury oddzielającej fasetę od płaszczyzny sufitu. Pewne elementy skromnej dekoracji o charakterze bordiury znajdowały się również ponad lamperią oraz w pomieszczeniach pomocniczych.

3. OPIS STANU ZACHOWANIA ELEMENTÓW KONSTRUKCYJNYCH OBIEKTU.

W ramach niniejszej dokumentacji dokonano oględzin elementów konstrukcji istotnych z punktu widzenia sporządzanego opracowania. Dokonano pomiarów wybranych elementów konstrukcyjnych, oraz przeprowadzono weryfikację ich stanu technicznego, rodzaju i zakresu ewentualnych uszkodzeń w celu określenia zakresu prac oraz wyboru optymalnych rozwiązań projektowych. Oględziny przeprowadzono po wykonaniu miejscowych odkrywek niektórych elementów konstrukcji, głównie fundamentów, ścian oraz części elementów konstrukcji dachu. Wykonano również badania pozostałości dekoracji malarskiej wystroju głównej sali modlitewnej.

Fundament i podmurówka:

Na podstawie dokonanych miejscowo odkrywek stan zachowania fundamentu wraz z podmurówką uznać należy jako zadowalający, konstrukcja nie posiada widocznych, istotnych pęknięć i ubytków mogących wpłynąć na stabilność górnych partii ścian.

Duża część pierwotnego lica kamiennego podmurówki została w okresie późniejszym wtórnie otynkowana, w chwili obecnej część tynków oraz pierwotnego spoinowania kamieni uległa uszkodzeniu bądź zniszczeniu. Miejscowo zniszczone są również tynki podmurówki od strony wnętrza.

Fundament nie posiada izolacji przeciwwilgociowej pionowej i poziomej, jednakże wysokość podmurówki oraz materiał kamienny z jakiego został wykonany, powodują, że same ściany w niewielkim stopniu ulegają procesowi kapilarnego podciągania wilgoci z gruntu, który może odbywać się jedynie poprzez spoinę wapienną spajającą kamienie fundamentu i podmurówki. Tym samym poziom wilgotności muru i podmurówki w obrębie przyziemia nie odbiega od wartości standardowych, a na murze brak jest wyraźnych oznak niszczenia spoiny, tynków oraz cegieł.

Ściany zewnętrzne i wewnętrzne:

Pomimo miejscowych uszkodzeń stan zachowania konstrukcji ścian ocenić należy jako zadowalający, jedyne, znaczniejsze zniszczenia znajdują się w strefie okapowej w narożniku zachodnim ściany północnej budynku, gdzie zniszczeniu uległo pokrycie dachu oraz górne fragmenty ściany. W pozostałych partiach murów brak jest znacznych ubytków cegieł oraz uszkodzeń istotnych z punktu widzenia konstrukcji. Występujące rysy i pęknięcia, widoczne zwłaszcza w nadprożach otworów okiennych nie posiadają charakteru czynnego i wynikły przede wszystkim z osiadania budynku, a rysy występujące na zachowanych partiach tynków zewnętrznych i wewnętrznych mają charakter termiczny, wynikający z braku izolacji termicznej i cyklicznego przemarzania ścian.

Natomiast silnie zniszczone lub uszkodzone są tynki pokrywające ściany zewnętrzne oraz część tynków wewnętrznych, zwłaszcza w miejscach zacieków spowodowanych brakiem lub nieszczelnością pokrycia dachowego. Istniejące jeszcze partie tynków zewnętrznych są silnie odspojone, a spoiwo wapienne wymyte, powodując że całość tynków kwalifikuje się tylko do wymiany.

Konstrukcja dachu:

Stan zachowania konstrukcji dachu nad budynkiem jest zróżnicowany, wynikający z uszkodzeń pokrycia dachowego oraz elementów konstrukcji więźby. Drewno, z jakiego została zbudowana więźba - zarówno belki wiązarowe, krokwie, jętki, stolce i miecze stolca wykazują liczne ślady żerowania owadów w postaci okrągłych i owalnych otworów wylotowych charakterystycznych dla chrząszczy: spuszczela pospolitego i kołatka domowego oraz ślady destrukcji spowodowane przez grzyby (brunatny) oraz mchy i porosty, których występowanie spowodowane zostało nieszczelnością i uszkodzeniem pokrycia dachowego. Więźba uszkodzona jest również na skutek rozmontowania środkowego wzmocnienia - śrub mocujących belki stropowe do szyny, wskutek którego opuszczeniu uległa część środkowa belek wiązarowych powodując przechylenie i przewrócenie się części ram stolcowych, a także na skutek zniszczenia części pokrycia dachowe i stałego zamakania wodami opadowymi.

Stan zachowania poszczególnych elementów przedstawia się następująco:

Belki wiązarowe - w stanie dostatecznym lub złym, ugięte w środkowej części, z uszkodzeniami zakończeń w części północnej będących wynikiem braku pokrycia dachowego.

Krokwie - stan zróżnicowany - na ogół dobry, z wyjątkiem krokwi od strony północnej, a zwłaszcza północno-zachodniej, gdzie brak jest pokrycia dachowego przez co uszkodzeniu uległy zakończenia krokwi w miejscach nie chronionych pokryciem dachowym.

Jętki - stan dobry, z wyjątkiem zniszczonej jętki przy murowanym szczycie od strony zachodniej.

Stolce - stan dostateczny, częściowo uszkodzony (stolec południowy), widoczne rozejście się wiązań stolca w całej konstrukcji, południowo - zachodnia część stolca rozmontowana - leży luźno na belkach stropowych - na skutek uszkodzenia będącego wynikiem rozchwiania konstrukcji (usunięcie wiązań śrub przy dwuteowniku).

Przyczyny destrukcji:

Na starzenie się i niszczenie drewna w obiekcie wpływ ma wiele czynników, które dają się zebrać w dwóch grupach:

- Do czynników **abiotycznych** powodujących niszczenia drewna zaliczyć należy:
 - ✓ działanie wysokich temperatur powodujące rozkład lub zwęglenie tkanki drzewnej - będące wynikiem nasłonecznienia i prób podpalenia obiektu (widoczne w części pomieszczeń przyziemia),
 - ✓ działanie niskich temperatur, które zamrażając występującą w drewnie wodę powoduje pęknięcie tkanki drzewnej,
 - ✓ promieniowanie słoneczne, powodujące utlenianie tkanki drzewnej,
 - ✓ obciążenia mechaniczne konstrukcji obiektów (statyczne i dynamiczne) spowodowane działaniem sił zewnętrznych (zarówno rozciągające i ściskające).
- Do czynników **biotycznych** zaliczyć należy działanie grzybów, owadów, bakterii, porostów, glonów.

W więźbie dachowej zabytkowego domu modlitwy Mennonitów w Nowym Wymyśle mamy do czynienia z destrukcją spowodowaną przez:

1. **Głony i porosty** występujące przede wszystkim na belkach stropowych oraz krokwiach w północnej połaci dachu od strony północno-zachodniej oraz odeskowaniu konstrukcji dachu (części łąt od strony północno zachodniej).

2. **Grzyb rozkładu brunatnego**, zarówno piwniczny (*Coniophora puteana*) jak i podkładowy (*Leutimus lepideus*).

3. **Owady**: spuszczela pospolitego (*Hylotrupes bajulus*) i kołatka domowego (*Anobium punctatum*).

a) spuszczel zaatakował przede wszystkim belki stropowe i jętki oraz część krokwi, zwłaszcza tych od strony północnej.

- ✓ zniszczone zostały w przeważającej mierze części bielaste drewna,
- ✓ chodniki owada tworzą gęsty labirynt korytarzy w kształcie spłaszczonego owalu o przekroju 6-10 mm,
- ✓ żerowiska wypełnione są mączką i kałem.

b) szkody spowodowane przez działalność kołatka są mniejsze - dają się zaobserwować na słupach stolca i łątach.

- ✓ zaatakowane zostało zarówno drewno liściaste jak i iglaste,
- ✓ chodniki owada tworzą labirynt korytarzy w kształcie okrągłym o przekroju 2-3 mm.

4. **Zniszczenia mechaniczne** spowodowane brakiem remontów bieżących, zniszczenia części połaci dachowej poprzez niekontrolowaną rozbiórkę oraz rozmontowanie biegnącego wzdłuż budynku wzmocnienia więźby dachowej w postaci dwuteownikowej stalowej szyny, do której pierwotnie przykręcone były belki stropowe.

Podstawa określenia stopnia zniszczenia poszczególnych porażonych elementów:

Stopień zniszczenia badanych elementów konstrukcyjnych, z uwzględnieniem ich zabytkowego charakteru, określony został na podstawie *Instrukcji technicznej o impregnacji drewna budowlanego i odgrzybiania budynków*, wydanej przez wydawnictwo Arkady w Warszawie w 1963 roku oraz literatury przedmiotowej.

Drewno wbudowane w obiekt porażone zostało zarówno przez grzyby jak i owady, jednak w różnym stopniu. Dlatego też dla określenia stopnia zniszczeń porażonego drewna przyjęto odrębne klasyfikacje.

Dwa stopnie zniszczenia zostały przyjęte dla drewna porażonego przez owady.

I - PIERWSZY STOPIEŃ ZNISZCZENIA określa drewno porażone jedynie w warstwie wierzchniej, o miąższości do 3 cm, gdzie struktura warstw głębszych nie została naruszona przez żerujące owady.

II - DRUGI STOPIEŃ ZNISZCZENIA wiąże się z większymi porażeniami. Na powierzchni drewna widoczne są liczne otwory wylotowe będące dowodem występującej wewnątrz drewna gęstej sieci chodników naruszającej zasadniczo lub całkowicie strukturę drewna (zmiany sięgają powyżej 3 cm).

Trzy stopnie zniszczenia określają szkody spowodowane przez działanie **grzybów**.

I - PIERWSZY STOPIEŃ określa powierzchniowe zniszczenie drewna (skorodowana warstwa zewnętrzna do głębokości 3 cm.).

II - W DRUGIM STOPNIU ZNISZCZENIA mamy do czynienia z głębszymi zmianami (od 3 - 8 cm) obserwowalnymi w postaci brązowego lub brunatnego koloru warstwy zewnętrznej z licznymi spękaniem warstw drewna.

III - TRZECI STOPIEŃ ZNISZCZENIA określa destrukcję ponad połowy przekroju elementów drewnianych - widoczne są głębokie podłużne i poprzeczne pęknięcia, drewno rozpad się powierzchniowo, nie wykazuje spistości, rozciera się w palcach na proszek.

W przypadkach kiedy drewno jest zaatakowane zarówno przez grzyby jak i owady do określenia stopnia zniszczenia przyjęty został czynnik wywołujący większe zniszczenie.

Inwentaryzacja zniszczeń:

L.P.	NAZWA ELEMENTU, OZNACZENIE	PRZYCZYNA ZNISZCZENIA	STOPIEŃ ZNISZCZENIA	WYTYCZNE KONSERWATORSKIE	UWAGI
Wiązar I					
1.	Krokiew K 1a	Owady, grzyby, zamakanie	III	Wymiana	Zniszczenie w skutku stałego zamakania
2.	Krokiew K 1b	Owady, grzyby, zamakanie	III	Wymiana	Zniszczenie w skutku stałego zamakania
3.	Jętka J1	Owady, grzyby, zamakanie	III	Wymiana	Zniszczenie w skutku stałego zamakania
4.	Belka wiązarowa B1	Owady, grzyby	III	Wymiana	Zniszczenie w skutku stałego zamakania
5.	Stolec S1	Owady	I	Czyszczenie	
6.	Miecz M1	Owady	I	Czyszczenie	
7.	Stolec S2	Owady	I	Czyszczenie	
8.	Miecz M2	Owady	I	Czyszczenie	
Wiązar II					
9.	Krokiew K 2a	Owady, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 130 cm od strony pn.
10.	Krokiew K 2b	Owady	I	Czyszczenie	
11.	Jętka J2	Owady	I	Czyszczenie	
12.	Belka wiązarowa B2	Owady, zamakanie	II	Częściowa wymiana	Na długości 100 -130 cm od strony pn.

Wiązar III					
13.	Krokiew K 3a	Grzyby, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 160 cm od strony pn.
14.	Krokiew K 3b	Owady	I	Czyszczenie	
15.	Jętka J3	Owady	I	Czyszczenie	
16.	Belka wiązarowa B3	Owady, porosty, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 180 cm od strony pn.
17.	Stolec S3	Owady	I	Czyszczenie	
18.	Miecz M3	Owady	I	Czyszczenie	
19.	Miecz M4	Owady	I	Czyszczenie	
20.	Stolec S4	Owady	I	Czyszczenie	
21.	Miecz M5	Owady	I	Kitowanie	
22.	Miecz M6	Owady	I	Czyszczenie	
Wiązar IV					
23.	Krokiew K 4a	Owady, porosty, glony, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 60 cm od strony pn.
24.	Krokiew K 4b	Owady	I	Czyszczenie	
25.	Jętka J4	Owady	I	Czyszczenie	
26.	Belka wiązarowa B4	Owady	III	Częściowa wymiana	Na długości 140 cm od strony pn.
Wiązar V					
27.	Krokiew K5a	Owady, grzyby, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 180 cm od strony pn.
28.	Krokiew K 5b	Owady	I	Czyszczenie	
29.	Jętka J5	Owady	I	Czyszczenie	
30.	Belka wiązarowa B5	Owady, porosty, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 60 cm od strony pn.
Wiązar VI					
31.	Krokiew K 6a	Owady, grzyby, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 80 cm od strony pn.
32.	Krokiew K 6b	Owady	I	Czyszczenie	
33.	Jętka J6	Brak	I	Czyszczenie	
34.	Belka wiązarowa B6	Owady, grzyby, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 160 cm od strony pn.
35.	Stolec S5		I	Czyszczenie	
36.	Miecz M7	Brak	I	Czyszczenie	
37.	Miecz M8	Brak	I	Czyszczenie	
38.	Stolec S6	Brak	I	Czyszczenie	
39.	Miecz M9	Brak	I	Czyszczenie	
40.	Miecz M10	Owady	I	Flekowanie	Uszkodzony (wyłamany) czop wiązania z oczepem
Wiązar VII					
41.	Krokiew K 7a	Grzyby, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 200 cm od strony pn.
42.	Krokiew K 7b	Owady	I	Czyszczenie	
43.	Jętka J7	Owady	I	Czyszczenie	
44.	Belka wiązarowa B7	Owady, zamakanie	III	Częściowa wymiana	Na długości 240 cm od strony pn.
Wiązar VIII					
45.	Krokiew K 8a	Owady	I	Czyszczenie	
46.	Krokiew K 8b	Owady	I	Czyszczenie	

47.	Jętka J8	Owady	I	Czyszczenie	
48.	Belka wiązarowa B8	Owady	I	Czyszczenie	
Wiązar IX					
49.	Krokiew K 9a	Owady, glony	I	Czyszczenie	
50.	Krokiew K 9b	Owady	I	Czyszczenie	
51.	Jętka J9	Owady	I	Czyszczenie	
52.	Belka wiązarowa B9	Owady, glony	I	Czyszczenie	
53.	Stolec S7	Owady	I	Czyszczenie	
54.	Miecz M11	Owady	I	Czyszczenie	
55.	Miecz M12	Owady	I	Czyszczenie	
56.	Stolec S8	Owady	I	Czyszczenie	Przewrócony wraz z mieczami, spoczywa na belkach stropowych, nie uszkodzony
57.	Miecz M13	Owady	I	Czyszczenie	
58.	Miecz M14	Owady	I	Czyszczenie	
Wiązar X					
59.	Krokiew K 10a	Owady	I	Czyszczenie	
60.	Krokiew K 10b	Owady	I	Czyszczenie	
61.	Jętka J10	Owady	I	Czyszczenie	
62.	Belka wiązar. B10	Owady	I	Czyszczenie	
Wiązar XI					
63.	Krokiew K 11a	Owady	I	Czyszczenie	
64.	Krokiew K 11b	Owady	I	Czyszczenie	
65.	Jętka J11	Owady	I	Czyszczenie	
66.	Belka wiązar. B11	Owady	I	Czyszczenie	
Wiązar XII					
67.	Krokiew K 12a	Owady	I	Czyszczenie	
68.	Krokiew K 12b	Owady	I	Czyszczenie	
69.	Belka wiązar. B12	Owady	I	Czyszczenie	
Płatwie ram stołowych					
70.	Północna	Owady	I	Czyszczenie	
71.	Południowa	Owady	I	Czyszczenie, ponowny montaż	Połączenie dwóch elementów składowych płatwi uszkodzone

Pokrycie dachu:

Stan zachowania obecnego pokrycia dachu jest bardzo zły, widoczne są liczne ubytki i nieszczelności, zwłaszcza nad częścią zachodnią połaci północnej i południowej. Pokrycie kwalifikuje się do całkowitej wymiany nad całością obiektu. Wymianie ulegą również większość deskowania stanowiącego podkład pod pokrycie blaszane.

Stropy:

Konstrukcja stropu nad główną salą jest analogiczna ze stanem zachowania belek wiązarowych konstrukcji więźby dachowej. Z uwagi na znaczną rozpiętość, osłabienie drewna oraz rozkręcenie wieszaków konstrukcji podtrzymującej belki wiązarowe w połowie ich długości, uległy one znacznemu

wypaczeniu w części centralnej. Częściowo zniszczone jest również deskowanie stropu wraz z tynkiem go pokrywającym, zwłaszcza w części północno – zachodniej, w miejscu braku pokrycia dachowego, a tym samym stałego zaciekania wodami opadowymi. Tym samym deskowanie stropu wraz z tynkiem kwalifikuje się do całkowitej wymiany.

Całkowicie zniszczona jest również konstrukcja stropu nad pomieszczeniami pomocniczymi i chórem. Istniejące jeszcze belki konstrukcji są w dużej części uszkodzone biologicznie z uwagi na stałe zalewanie wodami opadowymi (w części północnej), a w części południowej są ponacinane, zapewne w celu przygotowania do wymontowania i wywiezienia. Zniszczone jest również deskowanie stropu od strony pomieszczeń i przedsionka wejściowego, kwalifikując cały strop do całkowitej wymiany.

Schody:

Schody zewnętrzne w elewacji frontowej są obecnie zasypane gruzem i niedostępne do przeprowadzenia oceny stanu zachowania. Będzie to możliwe dopiero na etapie prowadzenia prac remontowych.

Natomiast schody wewnętrzne na chór znajdują się w stanie zasadniczo dobrym, brak jest jedynie jednego ze stopni oraz balustrady. Schody te kwalifikują się do naprawy i uzupełnienia brakujących elementów.

Stolarka okienna i drzwiowa:

Istniejąca stolarka okienna zachowana jest w stanie bardzo złym, w dużej części zachowane są jedynie obramienia wraz z centralnym słupkiem, istotne zniszczenia obramień występują jedynie w ścianie północnej. Natomiast skrzydła okienne oraz okiennice zachowane są w stanie szczątkowym i wymagają całkowitego odtworzenia wg zachowanych pozostałości. W nowych oknach mogą zostać użyte zachowane, oryginalne zawiasy okiennic.

W chwili obecnej budynek nie posiada zachowanej oryginalnej stolarki drzwiowej, zachowała się jedynie jedna sztuka drzwi, zapewne do schowka pod schodami.

Podłogi:

Podłogi zachowane są w stanie szczątkowym, wymagają całkowitego odtworzenia.

Instalacje:

Obecnie brak jakichkolwiek instalacji.

Wystrój wnętrza:

Zachowana jest jedynie część pierwotnego wystroju malarskiego ścian sali głównej. W stosunkowo dobrym stanie zachowana jest lamperia imitująca marmoryzację, która zachowana jest w około 80%. Elementy wystroju górnych części ścian w postaci stylizowanych plakiet i lilijek oraz bordiury sufitu zachowane są jedynie częściowo, dają jednak możliwość odtworzenia pierwotnej formy. Prawie całkowicie nieczytelne są natomiast dekoracje ścian pozostałych pomieszczeń pomocniczych.

4. OPIS TECHNICZNY WYKONANIA ROBÓT REMONTOWYCH.

4.1. Zakres robót budowlanych.

Etap I – prace rozbiórkowe i demontażowe.

Etap II – prace budowlane i remontowe.

Etap III – prace wykończeniowe.

4.2. Prace rozbiórkowe i demontażowe.

Z uwagi na zakres projektowanych prac niezbędne jest wykonanie poprzedzających prac rozbiórkowych i demontażowych części elementów konstrukcyjnych. Roboty rozbiórkowe należy wykonywać z zachowaniem maksimum ostrożności, dokładnie przestrzegając przepisów bezpieczeństwa pracy. Szczególnie ostrożnie należy przeprowadzić rozbiórkę elementów konstrukcyjnych obiektu, zwracając szczególną uwagę, aby nie rozebrać lub uszkodzić części nie przeznaczonych do rozbiórki.

Prace rozbiórkowe i demontażowe przeprowadzone zostaną w następującym zakresie:

Fundament i podmurówka:

Nie przewiduje się prac rozbiórkowych konstrukcji fundamentu i podmurówki, jedynie skucie wtórnych tynków z części podmurówki od strony zewnętrznej. W przypadku zniszczonych spoin pomiędzy kamieniami podmurówki należy je wykuć na głębokość 1-2 cm, a powierzchnię kamieni oczyścić.

Ściany zewnętrzne i wewnętrzne:

Analogicznie jak w przypadku podmurówki nie przewiduje się prac rozbiórkowych konstrukcji ścian, jedynie skucie zniszczonych oraz odspojonych tynków zewnętrznych i wewnętrznych. Z uwagi na znaczne zniszczenia istniejące tynki po stronie zewnętrznej należy skuć w całości, a po stronie wewnętrznej po dokonaniu szczegółowych oględzin czy nie są odspojone od muru. Spoiny w murze należy usunąć na głębokość 1-2 cm, a powierzchnię muru oczyścić.

Konstrukcja dachu:

Należy zdemontować i usunąć zniszczone elementy przeznaczone do wymiany. Demontaż jętek i krokwi należy prowadzić odcinkowo, po 1-2 wiązary by nie dopuścić do uszkodzeń konstrukcji.

Należy usunąć zniszczone końcówki krokwi i belek wiązarowych na długości określonej w dokumentacji. Przed wykonaniem prac konstrukcję należy zabezpieczyć przed zniszczeniem. Materiały rozbiórkowe należy składować na wyznaczonym miejscu a następnie wywozić w miarę postępu prac demontażowych.

Pokrycie dachu:

Do całkowitego demontażu wraz z deskowaniem po wcześniejszym zabezpieczeniu konstrukcji dachu oraz zabezpieczeniu budynku przed niebezpieczeństwem zalania w trakcie deszczu.

Stropy:

Zakres prac przy stropie nad główną salą oraz pod chórem polega na demontażu istniejącego, zniszczonego sufitu, a przypadku chóru również istniejących belek konstrukcji. Materiały rozbiórkowe należy składować na wyznaczonym miejscu a następnie wywozić w miarę postępu prac demontażowych.

Schody:

Nie przewiduje się prac rozbiórkowych przy schodach.

Stolarka okienna i drzwiowa:

Przeznaczone do wymiany elementy stolarki okiennej (elementy skrzydeł okiennych, okiennic i część obramień) oraz w całości okna przeznaczone do likwidacji należy zdemontować oraz składować na wyznaczonym miejscu. W całości do demontażu przeznaczone są również istniejące futryny drzwi wewnętrznych.

Podłogi:

Zachowane jeszcze pozostałości desek oraz legarów podłóg należy zdemontować i składować na wyznaczonym miejscu. Należy również całkowicie skuć istniejące, wtórne wylewki cementowe w przedsionku wejściowym oraz pomieszczeniach pomocniczych.

4.3. Prace budowlane i remontowe.

Przewiduje się szeroki zakres prac budowlanych i remontowych przy ścianach obiektu, związanych przede wszystkim z wykonaniem miejscowych wzmocnień ścian i likwidacji pęknięć oraz wykonaniem nowych tynków zewnętrznych i wewnętrznych. W zakresie konstrukcji dachu przewiduje się wymianę zniszczonych elementów więźby dachowej oraz wykonanie nowego pokrycia dachu z blachy cynkowo - tytanowej. Zakres prac obejmuje również rekonstrukcję stolarki okiennej i drzwiowej, remont konstrukcji chóru, wykonanie nowych podłóg i stropów, kolumn i balustrad oraz odtworzenie pierwotnego wystroju malarskiego ścian.

Zakłada się, że roboty budowlane będą wykonywane przez wykwalifikowane, kompetentne i przeszkolone zespoły robocze posiadające odpowiednią wiedzę i kwalifikacje zawodowe, odpowiednie uprawnienia budowlane i konserwatorskie oraz wyposażone w niezbędny sprzęt specjalistyczny.

Roboty budowlane – montażowe oraz ich odbiory wykonywać należy zgodnie z odpowiednimi przedmiotowo warunkami technicznymi wykonania i odbioru robót budowlanych ITB oraz normami powołanymi w ww. opracowaniach, na podstawie których opracowano poniższy zakres prac i zalecenia. Wykonawca prac ma obowiązek znać i stosować w czasie prowadzenia robót wszelkie przepisy dotyczące ochrony środowiska, bezpieczeństwa przeciwpożarowego oraz bezpieczeństwa i higieny pracy.

Zakres niezbędnych do wykonania prac remontowych określono na podstawie wykonanych na potrzeby projektu ekspertyz technicznych oraz oględzin obiektu przez autorów opracowania. Przyjęto również uwarunkowania wynikające z charakteru zabytkowego budynku, a tym samym posiadania przez obiekt określonych wartości artystycznych, historycznych i naukowych podlegających ochronie konserwatorskiej.

Opis wykonania robót:

Fundament i podmurówka:

Projektuje się remont istniejącego fundamentu i podmurówki kamiennej z odtworzeniem pierwotnego charakteru od strony zewnętrznej, z widocznymi, łupanymi kamieniami narzutowymi oraz spoinami zatartymi na gładko z wtopionymi małymi ułomkami ciemnego granitu. Z uwagi na konstrukcję fundamentu i podmurówki nie przewiduje się wykonywania izolacji przeciwwilgociowych pomiędzy podmurówką a ścianą.

Szczegółowy opis wykonania prac:

1. Po oczyszczeniu kamieni podmurówki od strony zewnętrznej z pozostałości wtórnych tynków oraz wykuciu spoin na głębokość 1-2 cm należy wykonać nowe spoiny cementowo – wapienne zatarte na gładko, następnie wtopić w spoiny pomiędzy kamieniami małe ułamki z ciemnego granitu lub bazaltu.
2. Górną część podmurówki w zakresie rolki ceglanej należy otynkować tynkiem cementowo – wapiennym z dodatkiem środków uszczelniających i polepszających przyczepność, z wykonaniem spadku na odsadze podmurówki o nachyleniu około 2-3%.
3. Od strony wewnętrznej podmurówkę należy otynkować w całości, analogicznie jak ściany wnętrza.

Ściany zewnętrzne i wewnętrzne:

Prace remontowe polegać będą na naprawie pęknięć ścian przy użyciu osadzanych w murze prętów stalowych, naprawę zniszczonych partii ścian w strefie gzymsu wieńczącego w narożniku północno – zachodnim, w miejscu zniszczenia pokrycia dachowego oraz całkowitej wymianie tynków zewnętrznych i wewnętrznych z odtworzeniem istniejących elementów wystroju architektonicznego elewacji.

Projekt przewiduje również odbudowę nieistniejącej ściany pomiędzy pomieszczeniem pomocniczym a przedsionkiem wejściowym, likwidację wtórnych замуrowań pierwotnych otworów drzwiowych (drzwi głównych w elewacji frontowej oraz drzwi z przedsionka do sali głównej) oraz замуrowanie wtórnych otworów drzwiowych w elewacji południowej i wtórnych otworów okiennych pomiędzy pomieszczeniami pomocniczymi a główną salą modlitewną.

Zaproponowany sposób naprawy pęknięć ścian przy użyciu osadzanych w murze prętów stalowych pozwoli na likwidację istniejących pęknięć oraz zabezpieczenie murów i tynków przed ich pojawianiem się w przyszłości.

UWAGA:

Na rysunkach projektowych wskazano schematycznie istniejące pęknięcia zakwalifikowane do wzmocnienia, jednakże pełen zakres prac oraz rozstaw prętów będzie możliwy do oceny dopiero po skuciu tynków i oczyszczeniu ścian. Standardowo pręty mocuje się co dwie lub trzy warstwy cegieł, przy czym dotyczy to również co najmniej 2-3 warstw powyżej i poniżej rysy. Długość prętów minimum 100 cm, po 50 cm z każdej strony pęknięcia. W przypadku wzmocnienia pęknięć równoległych można stosować jeden dłuższy pręt, jednakże winien on wystawać co najmniej po 50 cm z każdej strony pęknięcia. Przy likwidacji pęknięć przy narożnikach budynku lub przy oknach pręt winien być zagięty na minimum 10 cm i zamocowany w szczelinie w przylegającej ścianie lub ościeżu.

W przypadku pęknięć poziomych należy wykonać bruzdy pionowe – bruzdownicą i mocować pręty pionowo w szczelinach, a w przypadku nadproży łukowych po linii łuku.

Wzmocnienie pęknięć muru należy wykonać w analogicznym układzie koniecznie z obu stron ściany!

Decyzję w sprawie ilości pęknięć do wzmocnienia oraz rozstawu prętów winien podjąć kierownik budowy wraz z inspektorem nadzoru po zasięgnięciu opinii projektanta.

Szczegółowy opis wykonania prac przy remoncie ścian:

1. Po całkowitym skuciu pozostałości dawnych tynków mur oczyścić z luźnych fragmentów cegieł oraz pokruszonych spoin. Spoiny wykuć na głębokość 2 cm i oczyścić.
2. Usunąć zniszczone cegły w strefie gzymsu wieńczącego, gzyms w miejscach ubytków przemurować nowymi cegłami pełnymi na zaprawie wapiennej zgodnie ze stanem istniejącym.
3. W miejscach zakwalifikowanych do osadzenia prętów wykuć spoiny na głębokość min. 10 cm. (z uwagi na brak izolacji termicznej muru) i szerokość odpowiadającą długości pręta (min. 100 cm). Usunąć zaprawę na całej grubości spoiny.
4. Wyczyścić szczeliny przy pomocy odkurzacza i mocno zwilżyć spoinę oraz cegłę.
5. Do końca szczeliny wprowadzić zaprawę cementową klasy M20 (min. M5) o grubości około 2 cm.
6. Wcisnąć pręt o średnicy \varnothing 8 mm (maks. \varnothing 10 mm) ze stali klasy AIII w zaprawę dla uzyskania równej otuliny.
7. Wprowadzić następną warstwę zaprawy cementowej przykrywając całość pręta i wypełniając szczelinę do głębokości około 2 cm.
8. W trakcie wysychania zaprawę zwilżać wodą. Pozostałą część spoiny wypełnić zaprawą odpowiadającą zaprawie stosowanej w pozostałych spoinach muru.

9. W miejscach osadzania prętów w spodniej warstwie tynku zatopić w celu wzmocnienia naprawy oraz rozłożenia naprężeń powstających w ścianie i tynku siatkę stalową Rabitza lub optymalnie specjalną siatkę z włókna szklanego do wzmocniania konstrukcji murowych np. Mapegrid G 220 f-my Mapei.
10. Po wykonaniu wzmocnienia pęknięć murów oraz po osadzeniu nowej stolarki okiennej należy wykonać nowe tynki cementowo – wapienne z odtworzeniem pierwotnego wystroju architektonicznego elewacji.
11. Po wyschnięciu tynków, ściany pokryć farbami krzemianowymi (silikatowymi) lub wapiennymi w kolorze lekko przełamanej bieli - S 0500-N zgodnie z paletą kolorów NCS.

Konstrukcja dachu:

Stan zachowania większości elementów składowych więźby dachowej jest generalnie dobry, niemniej wiele z nich wymaga konserwacji, a niektóre wymiany – zwłaszcza zakończenia belek wiązarowych oraz krokwi w północno - zachodniej części budynku, które uległy nieodwracalnemu uszkodzeniu. Remont konstrukcji dachowej realizowany będzie poprzez wymianę zniszczonych elementów na nowe oraz naprawę elementów uszkodzonych, a dających się jeszcze naprawić.

Ocena stanu zachowania elementów konstrukcji więźby pozwoliła na określenie stopnia zniszczenia poszczególnych badanych elementów oraz określenie zakresu ich naprawy. Przebadanych zostało 71 elementów tworzących konstrukcję więźby dachowej, z których:

- ✓ **4** wymagają całkowitej wymiany (5,7 %) – tworzą one wiązar I,
- ✓ **12** wymaga wykonania częściowej wymiany (16,9 %),
- ✓ **1** wymaga kitowania (1,4 %),
- ✓ **1** wymaga flekowania (1,4 %),
- ✓ **53** wymaga czyszczenia (74,6 %)

Zniszczeniu pierwszego stopnia uległo **55** elementów, drugiego **1**, trzeciego **14**.

UWAGA:

Szczegółowy opis i zakres napraw określony został w tabelach „Inwentaryzacji zniszczeń” w części 3 projektu. Należy ściśle stosować się do zaleceń zawartych w tabeli, co do zakresu i sposobu naprawy elementu.

Prace przy wymianie i naprawie elementów należy wykonywać ze szczególną ostrożnością, odcinkowo, po zdjęciu pokrycia dachowego wraz z łątami.

Nowe elementy oraz elementy do napraw winny być wykonane z drewna sosnowego o wymiarach zgodnych z dokumentacją projektową i oryginałem. Należy odtworzyć istniejące połączenia czopowe elementów.

Do wymiany należy użyć drewno lite klasy co najmniej C30, sortowane jakościowo i wytrzymałościowo, klasyfikowane metodami wytrzymałościowymi. Zasady kwalifikacji powinny być oparte na ocenie wizualnej lub mechanicznej i spełniać wymagania podane w PN-82/D-09421, PN-B-03150:2000 i PN-EN 518 lub 519.

Drewno sezonowane, o maksymalnej wilgotności nie większej niż 15%, przed wbudowaniem zabezpieczone ognio-, grzybo- i owadochronnie poprzez impregnację ciśnieniowo - próżniową bądź w przypadku elementów wielkoformatowych impregnację ręczną przez oprysk lub malowanie. Po wykonaniu dodatkowej obróbki elementy wymagają doimpregnowania powierzchniowego miejsc obrabianych.

Nie należy stosować impregnatów agresywnych korozyjnie w stosunku do stali, preparaty powinny być zgodne z wymaganiami PN-C-04906:2000 oraz podanymi w aprobach technicznych produktów.

Uwaga:

Przy odbiorze materiałów i elementów konstrukcji drewnianych na budowie należy sprawdzić zgodność typu, klasy, rodzaju i wymiarów elementów z wymaganiami podanymi w projekcie.

Elementy konstrukcji z drewna powinny być zabezpieczone przed długotrwałym zawilgoceniem we wszystkich stadiach ich wykonania.

Preparaty impregnujące stosować ściśle wg zaleceń producenta zawartych na opakowaniach lub kartach technicznych oraz bezwzględnie przestrzegać terminów ważności.

Szczegółowy opis wykonania prac:

1. Należy odtworzyć podwieszenie belek wiązarowych do stalowego dwuteownika za pomocą stalowych wieszaków ze śrubami.
2. Wszelkie prace konserwatorskie winny być prowadzone pod stałym nadzorem konserwatorskim i budowlanym. Prace stolarskie i ciesielskie w miarę możliwości winny być wykonywane tradycyjnymi narzędziami i tradycyjną techniką.
3. Elementy zakwalifikowane do wymiany, nie nadające się do powtórnego wbudowania należy, przed spalaniem, odwzorować w nowym materiale. Elementy zakwalifikowane do ponownego użycia (w całości lub po uzupełnieniu) oczyścić wstępnie z gwoździ, nadbitek, zanieczyszczeń, wżerów i kurzu.
4. Drewno użyte przy pracach konserwatorskich musi być odpowiedniego asortymentu, sezonowane, powietrznie suche, o podobnym rysunku słojów, jak te w budynku w celu oddania i zachowania autentyczności obiektu i wierności historycznej.
5. Zależnie od wielkości zniszczenia elementów konieczne jest przeprowadzenie następujących zabiegów - czyszczenia, ociosania, uzupełnienia, flekowania, plombowania, wymiany.

A. Czyszczenie - dla elementów zniszczonych powierzchniowo:

Elementy przeznaczone do przeprowadzenia zabiegu należy dokładnie oczyścić ze skorodowanych części używając w tym celu drucianej szczotki, dłut ciesielskich, ośników itp.- przeprowadzić zabiegi grzybo- i owadobójcze.

B. Ociosanie - dla elementów zniszczonych nie głębiej niż 3 cm w głąb struktury drewna:

Dotyczy elementów, które uległy porażeniu pierwszego stopnia. Element może być uszkodzony na części, jak też na całej szerokości i długości. Elementy przeznaczone do przeprowadzenia zabiegu należy w miejscach zniszczonych używając siekiery ciesielskiej lub (kiedy zniszczony jest na całej szerokości i długości) ostrugać na strugarce, wyrówniarce - przeprowadzić zabiegi grzybo- i owadobójcze.

C. Plombowanie - uzupełnianie masami trocinowo-klejowymi - dla elementów charakteryzujących się miejscowymi, wąskimi zniszczeniami na płaszczyznach o dużej głębokości:

Dotyczy elementów, które uległy porażeniu drugiego stopnia. Wykonując plomby w drewnie należy:

1. Oczyścić zniszczoną powierzchnię ubytku w belce stropowej używając szczotki drucianej oraz dłuta stolarskiego i młotka.
2. Oczyszczony ubytek zdezynfekować metodą trzykrotnego smarowania preparatem owado- i grzybobójczym oraz wysuszyć.
3. Uzupełnić ubytek masą trocinowo-żywiczną.

Wykonanie uzupełnienia winno uwzględniać następujące czynności:

1. Wywiercenie otworów w części porażonej elementu.
2. Wbicie w otwory drewnianych kołków z ostro zakończonym końcem.
3. Sporządzenie małej ilości kleju i jednokrotne posmarowanie (zagruntowanie) powierzchni ubytku, odczekanie aż klej wyschnie.
4. Sporządzenie masy uzupełniającej wg poniższych receptur.
 - a) dla dużych, głębokich ubytków trzy zestawy mas uzupełniających:
 - ✓ pierwsza stanowi mieszaninę kleju z wiórami,
 - ✓ druga kleju z trocinami,
 - ✓ trzecia - zewnętrzna - kleju z mączką drzewną i barwnikiem pigmentowym lub barwnikiem naturalnym (zmielona kora).
 - b) przy mniejszych ubytkach masa uzupełniająca może być jednorodna.
5. Nałożenie przygotowanej masy na ubytki i ugniatanie, np. małą szklaną pałeczką.
6. Po całkowitym wyschnięciu zewnętrznej powierzchni plomby należy ją oszlifować używając do tego tarczy polerskiej z papierem ściernym korundowym, osadzonej w wiertarce mechanicznej.

D. Flekowanie - uzupełnianie metodą drewno - drewnem dla elementów charakteryzujących się miejscowym zniszczeniem tkanki drzewnej sięgającym powyżej 3 cm.

Dotyczy elementów w drugim i trzecim stopniu zniszczenia.

Wykonanie uzupełnienia elementów drewnianych winno uwzględniać następujące czynności:

1. Do wykonywania fleków stosować należy drewno tego samego gatunku, zdrowe, bez wad, sezonowane minimum 5 lat (najlepiej użyć drewna starszego, pochodzącego z rozbiórki innego drewnianego obiektu).
2. Drewno nowe ze starym winno być dobrane pod kątem zgodności przebiegu słoików rocznych.
3. Wilgotność elementu nowego (fleku) powinna zgodna być z wilgotności elementu starego (drewno powietrzno-suche).
4. Nie wolno stosować drewna wilgotnego lub suszonego w suszarniach.

Wykonanie flekowania winno uwzględniać następujące czynności:

1. Porażone drewno należy ociosać nadając ubytkowi formę zgeometryzowaną - wyciąć zniszczony fragment elementu.
2. Oczyszczyć powierzchnię elementu.
3. Zabezpieczyć preparatem grzybo- i owadobójczym przed dalszymi zniszczeniami cały flekowany element.
4. Uzupełnić ubytek flekiem.
 - a) wykonać i dopasować flek - ze względu na miejsce i stopień porażenia należy stosować fleki: czołowe, korytkowe lub powierzchniowe,
 - b) posmarować flek preparatem grzybo- i owadobójczym,
 - c) przygotować klej do sklejenia fleka z elementem - posmarować obie części warstwą kleju,
 - d) połączyć posmarowane powierzchnie oraz ścisnąć oba elementy ścisaniem stolarskim i pozostawić na 12 godzin.

Pokrycie dachu:

Projektowane jest wykonanie nowego pokrycia dachowego z blachy cynkowo – tytanowej o gr. 0,7 mm, łączoną na rąbek stojący. Blacha „patyna”, patynowana firmowo przez producenta.

Blachę montować na deskowaniu pełnym z warstwami rozdzielającymi w postaci folii paroprzepuszczalnej oraz maty rozdzielającej przestrzennej o gr. 8 mm. Należy stosować elementy systemowe produkowane bądź polecane przez producenta pokrycia.

Drewno na deskowanie sezonowane, o maksymalnej wilgotności nie większej niż 15%, przed wbudowaniem zabezpieczone ognio-, grzybo- i owadochronnie poprzez impregnację ciśnieniowo – próżniową. Po wykonaniu dodatkowej obróbki elementy wymagają doimpregnowania powierzchniowego miejsc obrabianych.

Nie należy stosować impregnatów agresywnych korozyjnie w stosunku do stali, preparaty powinny być zgodne z wymaganiami PN-C-04906:2000 oraz podanymi w aprobatkach technicznych produktów.

Opis wykonania prac przy pokryciu dachu:

1. Na krokwie nabić deskowanie pełne w układzie poziomym, deski o grubości 3,2 cm, dobijane na styk.
2. Na deskowaniu ułożyć warstwy rozdzielające z folii paroprzepuszczalnej oraz maty rozdzielającej przestrzennej o gr. 8 mm.
3. Pokryć całość dachu blachą cynkowo – tytanową o gr. 0,7 mm, łączoną na rąbek stojący.

Stropy:

Projektowana jest całkowita wymiana deskowania stropów, zarówno w głównej sali, jak i pomieszczeniach pomocniczych. Nowe stropy tynkowane i malowane z wyrobieniem fasety pomiędzy ścianami a sufitem. Prace przy deskowaniu stropu wykonywać po, lub równoległe z pracami przy naprawie i wymianie elementów konstrukcji dachu.

Deski na deskowanie stropów o grubości 1,8 mm., dobijane na styk do spodniej strony belek, następnie tynkowane tynkiem cementowo – wapiennym na siatce stalowej i malowane.

Drewno na deskowanie stropów sezonowane, o maksymalnej wilgotności nie większej niż 15%, obustronnie strugane, przed wbudowaniem zabezpieczone ognio-, grzybo- i owadochronnie poprzez impregnację ciśnieniowo – próżniową. Po wykonaniu dodatkowej obróbki elementy wymagają doimpregnowania powierzchniowego miejsc obrabianych.

Nie należy stosować impregnatów agresywnych korozyjnie w stosunku do stali, preparaty powinny być zgodne z wymaganiami PN-C-04906:2000 oraz podanymi w aprobatkach technicznych produktów.

Chór:

Prace przy chórze polegać będą na odtworzeniu w całości drewnianej konstrukcji chóru, składającej się z sześciu belek sosnowych o przekroju 20x20 cm i długości około 355 cm. Belki oparte na poprzecznej ścianie działowej za pośrednictwem belki drewnianej o przekroju 20x20 cm i długości około 886 cm.

UWAGA:

Wielkość elementów ma charakter orientacyjny. Zamówienie elementów należy poprzedzić ich dokładnym zwymiarowaniem oraz przy zamawianiu przewidzieć zakład minimum około 20 – 30 cm.

Końcówki belek w miejscu oparcia na ścianie zachodniej oraz całą belkę leżącą na poprzecznej ścianie działowej należy odizolować od muru za pomocą papy bitumicznej. Od spodniej strony belek w pomieszczeniach pomocniczych wykonać sufity drewniane, tynkowane. Podłogę chóru wykonać z desek sosnowych o grubości 3,2 mm oraz szerokości 30-35 cm. Od strony sali należy odtworzyć balustradę drewnianą zgodnie z dokumentacją projektową.

Wymagania dotyczące klasy, jakości oraz impregnacji drewna analogiczne jak w przypadku konstrukcji dachowej.

Schody:

Nie jest znany stan zachowania zewnętrznych schodów przy wejściu głównym do budynku w elewacji frontowej. Po usunięciu w trakcie prac remontowych zalegającego na schodach gruzu, należy przeprowadzić ocenę ich stanu zachowania, w przypadku stanu dobrego lub zadowalającego przeprowadzić ewentualne prace naprawcze, a w przypadku złego stanu dokonać ich rozbiórki i odtworzenia zgodnie z pierwotnym. Schody murowane, dwustopniowe, o kształcie półkolistym.

Z uwagi na zasadniczo dobry stan zachowania konstrukcji drewnianych schodów wewnętrznych na chór projektowany jest ich remont z odtworzeniem brakujących elementów.

Opis wykonania prac przy schodach:

1. Oczyszczyć istniejącą konstrukcję schodów z wtórnych przemalowań, uzupełnić ewentualne ubytki za pomocą fleków drewnianych.
2. Uzupełnić brakujące stopnie oraz balustradę na chórze zgodnie z dokumentacją projektową.
3. Zrekonstruować obudowę pomieszczenia pod schodami od strony przedsionka wejściowego wraz ze stolarką drzwiową.
4. Całość konstrukcji pokryć powłokami malarskimi w kolorystyce analogicznej jak elementy drewniane wnętrza oraz stolarka drzwiowa i okienna – kolor S 0505-G20Y zgodnie z paletą kolorów NCS.

Wymagania dotyczące klasy, jakości oraz impregnacji drewna analogiczne jak w przypadku konstrukcji dachowej.

Stolarka okienna i drzwiowa:

Z uwagi na zły stan zachowania wymianie ulegnie całość istniejącej stolarki okiennej, z zachowaniem istniejących, będących w dobrym stanie zachowania drewnianych obramień okiennych i słupków. Obramienia należy poddać pracom konserwatorskim, wymienić ewentualne zniszczone lub uszkodzone elementy.

Nowe okna wykonać zgodnie z dokumentacją projektową, w oparciu o istniejące pozostałości profili ramiaków. Okna nierozwieralne, zamocowane na stałe za pomocą haczyków. Szkło taflowe, walcowane bądź tzw. „bąbelkowe”. Stolarka okienna malowana, w kolorze analogicznym jak stolarka drzwiowa i elementy drewniane wnętrza, drewno ramiaków sosnowe, bezsękowe, impregnowane.

Wszystkie okna posiadają zbliżony rozmiar, różniący się w granicach 1-2 cm. na długości i szerokości. Z uwagi na wymianę jedynie skrzydeł okiennych z pozostawieniem istniejących obramień,

przed ich wykonaniem każdorazowo zweryfikować w rzeczywistości wymiary znajdujące się w dokumentacji projektowej.

W przypadku okiennic należy zachować i przenieść po oczyszczeniu i konserwacji do nowych okien zachowane zawiasy i okucia. Parapety wewnętrzne drewniane, w całości do odtworzenia.

Stolarka drzwiowa w całości do wymiany, o wzorach zgodnych z dokumentacją projektową. Stolarka malowana, w kolorze analogicznym jak stolarka okienna i elementy drewniane wnętrza, drewno sosnowe, bezsękowe, impregnowane. Kolor S 0505-G20Y zgodnie z paletą kolorów NCS, powłoki malarskie wykonać przy pomocy farb ekologicznych, wodorozpuszczalnych. Okucia mosiężne, stylizowane na historyczne.

Kolumny:

Należy zrekonstruować dwie kolumny drewniane znajdujące się w głównej sali. Kolumny postawić na własnym fundamencie ceglany, analogicznym jak słupki podłogi. Wymiary zgodnie z dokumentacją projektową, elementy dekoracyjne drewniane, dobijane, analogiczne zarówno od dołu jak i od góry. Kolumny malowane w kolorze elementów drewnianych we wnętrzu - kolor S 0505-G20Y zgodnie z paletą kolorów NCS. Wymagania dotyczące klasy, jakości oraz impregnacji drewna analogiczne jak w przypadku konstrukcji dachowej.

Podłogi:

Projektowana jest całkowita wymiana podłóg we wszystkich pomieszczeniach oraz na chórze. Z uwagi na zabytkowy charakter budynku proponuje się wykorzystanie tradycyjnych rozwiązań w postaci podłogi deskowej na legarach.

Legary podłogi sosnowe, o przekroju 10 x 12 cm ułożone na murowanych słupkach z cegły pełnej. Pomiędzy słupkami a legarami izolacja z dwóch warstw papy. Słupki o przekroju 25 x 25 cm (szerokość jednej cegły) i wysokości trzech cegieł. Słupki postawione na podłożu o grubości 15 cm wykonanym ze stabilizowanego żwiru bądź tłucznia, pomiędzy słupkami warstwa ok. 3 – 5 cm piasku wymieszanego z wapnem hydratyzowanym. Słupki o rozstawie zgodnym z rysunkami projektowymi.

Deski podłogowe sosnowe, w układzie podłużnym (równoległe do ścian podłużnych budynku) o szerokości od 30 do 35 cm (układane naprzemiennie), grubości 3,2 cm. Orientacyjne długości desek podłogi: 5,17 m w głównej sali i 3,28 w pomieszczeniach pomocniczych i przedsionku. Deski strugane, układane do czoła, na własne pióro i wpust oraz mocowane do legarów za pomocą kołków drewnianych.

Wymagania dotyczące klasy i jakości drewna analogiczne jak w przypadku konstrukcji dachowej. Nowe deski podłóg należy zaimpregnować oraz zabezpieczyć ich powierzchnię przed zniszczeniem. Zalecana metoda zabezpieczenia – olejowanie, najlepiej zabezpieczająca deski oraz dająca charakterystyczny wygląd powierzchni, dostosowany do zabytkowego charakteru wnętrza obiektu.

4.4. Prace wykończeniowe.

Wystrój wnętrza:

Z uwagi na brak archiwalnych przekazów ikonograficznych, ukazujących wnętrze budynku domu modlitwy menonitów oraz nie ustalone jeszcze przyszłe przeznaczenie budynku, na obecnym etapie projektowany jest jedynie wystrój malarski ścian, kwestie aranżacji pomieszczeń, a w szczególności dawnej głównej sali modlitewnej pozostawiając do późniejszego opracowania.

Projekt zakłada odtworzenie pierwotnego wystroju malarskiego, zgodnie z zachowanymi wzorami. Jedynie w przypadku lamperii istnieje możliwość zachowania dużej części oryginału, z oczyszczeniem i konserwacją oraz uzupełnieniem brakujących fragmentów.

Z uwagi na znaczne zatarcie ewentualne dekoracji ścian pomieszczeń pomocniczych nie dające możliwości odtworzenia pierwotnego układu, projektuje się pozostawienie tych pomieszczeń bez dekoracji, z nadaniem im jedynie jednolitej, jasnej kolorystyki ścian i sufitów.

Szczegółowy projekt kolorystyki ścian wewnętrznych pokazany został na rysunkach projektowych. Zakłada on wykonanie następujących elementów dekoracyjnych w głównej sali:

1. Lamperii o charakterze rustykalnej marmoryzacji na ścianach wewnętrznych głównej sali modlitewnej do wysokości parapetów okien (konserwacja oryginału z uzupełnieniem brakujących fragmentów) Lamperia zarówno na ścianach obwodowych budynku, jak i na ścianie wewnętrznej pomiędzy główną salą a pomieszczeniami pomocniczymi.

Lamperia wykonana farbami olejnymi, o kolorystyce zgodnej z oryginałem, tło kolor szaro – zielony S 2005-R50B, elementy marmoryzacji koloru ciemniejsze: S 4005-R50B i S 8005-R20B zgodnie z paletą kolorów NCS.

2. Pod gzymsem wieńczącym ścianę fryzu złożonego z pasa stylizowanych plakiet o kształcie nerkowatych wolut i wnętrzu naprzemiennie w kolorystyce niebieskiej i czerwono-różowej.

Dekoracja wykonana farbami wapiennymi o kolorystyce zgodnej z oryginałem, woluta kolor brązowy S 4050-Y40R, wnętrza kolory niebieskie i czerwono-różowe o różnym stopniu tonalnym: S 1030-R, S 2040-R, S 2060-R i S 2065-B, S 1060-B, S 1040-B zgodnie z paletą kolorów NCS.

3. Pomiedzy plakietami tło w kolorystyce czerwono-różowej, od dołu z motywem przestylizowanego, zgeometryzowanego zakończenia lilijki, z ciemniejszym wnętrzem.

Dekoracja wykonana farbami wapiennymi o kolorystyce zgodnej z oryginałem, kolor czerwono-różowy o różnym stopniu tonalnym, analogiczny jak wnętrza wolut: S 1030-R, S 2040-R, S 2060-R zgodnie z paletą kolorów NCS.

4. Na profilowaniu gzymśsu pas przestylizowanych, zgeometryzowanych lilijek z tłem o kształcie arkadkowym.

Dekoracja wykonana farbami wapiennymi o kolorystyce zgodnej z oryginałem, kolor brązowy z czerwonymi i niebieskimi wstawkami, tło arkadkowe różowe. Kolorystyka lilijek: S 4050-Y40R, S 2060-R i S 2065-B, tła: S 1030-R zgodnie z paletą kolorów NCS.

5. Ponad gzymsem faseta o formach silnie przestylizowanej i zgeometryzowanej arabeski, ograniczona na suficie falistą bordiurą z motywem lilijek w narożnikach.

Dekoracja wykonana farbami wapiennymi o kolorystyce zgodnej z oryginałem, dekoracja na fasecie koloru S 1030-R i S 0505-B50G, bordiura koloru S 0505-G30Y i S 2040-R, lilijki kolory niebieskie jak we wnętrzach wolut S 2065-B, S 1060-B i S 1040-B zgodnie z paletą kolorów NCS.

6. Kolorystyka płaszczyzn ścian i sufitów we wszystkich pomieszczeniach, zarówno w głównej sali jak i w pomieszczeniach pomocniczych jednolita, na niej naniesione elementy dekoracyjne jak powyżej. Ściany malowane farbami wapiennymi w kolorystyce jasno kremowej, kolor S 0505-B50G zgodnie z paletą kolorów NCS.

UWAGA!

Wszelkie kolory określone na podstawie wzornika mają jedynie charakter orientacyjny. W przypadku wszystkich elementów i kolorów należy wykonać wymalowania próbne na mniejszej powierzchni, i dopiero na ich podstawie dobrać odpowiednią tonację i intensywność koloru.

UWAGA:

NINIEJSZY PROJEKT CHRONIONY JEST ZAPISAMI PRAWA AUTORSKIEGO, A JEGO KOPIOWANIE, UPOWSZECHNIANIE ORAZ ZMIANY W ZAKRESIE MATERIAŁÓW I TECHNOLOGII PRAC WYMAGAJĄ KAŻDORAZOWO ZGODY AUTORÓW.

Zdjęcia archiwalne budynku:

1. Widok elewacji frontowej. 2. Widok balustrady chóru. 3. Widok na salę główną wnętrza.
 4. Widok dekoracji głównej sali. 5. Szczegół balustrady chóru. 6. Drzwi wewnętrzne.
 7. Fragment wnętrza budynku z widokiem na chór.

fot. Wojciech Marchlewski, 1884 r.

8. Widok budynku od zachodu.

10. Widok elewacji zachodniej i południowej.

12. Elewacja południowa.

fot. Maciej Warchoł, Jerzy Szałygin, 2009 r.

9. Elewacja wschodnia i północna.

11. Widok od południowego – wschodu.

13. Dach w części południowej budynku.

14

15

16

17

18

19

14. Okna w elewacji bocznej.
16. Okiennice okien.
18. Okno głównej sali od strony wnętrza.
fot. Maciej Warchoł, Jerzy Szałygin, 2009 r.

15. Elementy architektonicznej oprawy okna.
17. Zawias okiennicy.
19. Okno w pomieszczeniu pomocniczym.

20

21

22

23

24

25

20. Widok więźby dachowej od wschodu.
22. Przewrócona część płd. ramy stolcowej.
24. Zniszczenia belek wiązarowych więźby.
fot. Maciej Warchoł, Jerzy Szałygin, 2009 r.

21. Północna rama stolcowa więźby dachowej.
23. Zniszczenia konstrukcji więźby.
25. Dach stalowy podciąg konstrukcji więźby.

26

27

28

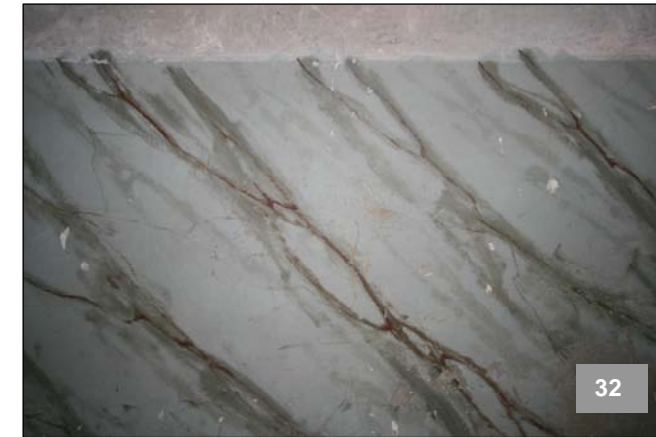
29

30

31

32

33

34

35

36

37

26. Widok części wschodniej wnętrza.

28. Widok płn. pomieszczenia pom..

30. Część południowa chóru.

fot. Maciej Warchoł, Jerzy Szałygin, 2009 r.

27. Widok na część zachodnią wnętrza.

29. Widok przedsionka wejściowego i schodów.

31. Część północna chóru.

32. Marmoryzacja lamperii sali głównej.

34. Dekoracja malarska sali głównej.

36. Dekoracja malarska sali głównej.

fot. Maciej Warchoł, Jerzy Szałygin, 2009 r.

33. Dekoracja malarska sali głównej.

35. Dekoracja malarska sali głównej.

37. Dekoracja malarska sali głównej.